

Краязнаўства:

ад нефармальнай адукацыі да сучаснай школы

Алесь Лозка

Алесь Лозка — старшыня РГА “Таварыства беларускай школы”, дацэнт БДПУ імя Максіма Танка. e-mail: tskoly@tut.by

Сотні гадоў утрымліваецца краязнаўства як амаатарскі спосаб пазнання ісціны. Яно спарадзіла гісторыю як навуку і шэраг іншых дысцыплін, што называюцца гістарычнымі, стаўшы поруч з імі, і ў той жа час працягвае сваё традыцыйнае існаванне як нефармальна адукацыя, якая засноўваецца на добраахвотна-аматарскіх і самастойных занятках па вывучэнні свайго краю, грамадзянскім самавыхаванні, самавыхаванні нацыянальна-патрыятычных пачуццяў. Без усялякага прымусу, кіруючыся парывамі сэрца, сотні, тысячы неаб'якавых да гісторыі і лёсу малой радзімы прадстаўнікоў моладзі і дарослых здабываюць новыя веды для сябе і грамадства.

Да сённяшняга часу краязнаўства дасягнула ўражальных поспехаў. Але, на жаль, не ўдалося аднавіць дзейнасць краязнаўчага таварыства. Выпускаецца “Краязнаўчая газета”, у адным накірунку працуюць розныя грамадскія і дзяржаўныя ўстановы. У Гомельскім дзяржаўным, Беларускім дзяржаўным педагогічным і іншых універсітэтах складаюцца цудоўныя фальклорныя зборнікі. Анатоль Атнагулаў з’яўляецца аўтарам выдання “Хроніка Убарцкага Палесся” (2001), якое выйшла ў свет раней і лічыцца лепшым за гістарычна-дакументальную хроніку “Памяць” (2002) таго ж Лельчыцкага раёна. Добры плён маюць краязнаўцы ў розных раёнах Беларусі. Варта толькі, напрыклад, заглянуць у краязнаўчы, гістарычна-літаратурны часопіс “Лідскі летапісец” (засн. В.Сліўкін, рэд. С.Суднік), што выпускаецца з 1997 г., або ў “Віцебскі сшытак” (выданне Віцебскага абласнога краязнаўчага музея і Віцебскага абласнога краязнаўчага аб’яднання), які вядомы з 1995 г. У прыгаданых рэгіёнах, акрамя таго, выходзіць “Краязнаўчая газета” (выданне краязнаўцаў Гродзеншчыны з 2000 г.). Таксама значныя поспехі маюць краязнаўцы Паазершчыны, дзе шчыруе выдавецкая ініцыятыва “Сумежжа”¹. Мы не ставілі мэту зрабіць поўную справаздачу аб выдавецка-краязнаўчай дзейнасці ў Беларусі. Але хочам заўважыць, што выключную ролю ў ёй займаюць настаўнікі, якія таксама ствараюць краязнаўчыя музеі, вядуць адпа-

ведныя гурткі і факультатывы. Тут хочацца прыгадаць яшчэ выданне старшыні ТБШ ў Пухавіцкім раёне Наталі Іллініч “Тальяка і наваколлі: Краязнаўчыя нататкі пра Тальяку, Арэшкавічы, Блужу, Мацеевічы, Суцін” (Мн., 2004), кнігу лунінецкіх настаўнікаў-краязнаўцаў Івана і Ларысы Панасюкоў “Лунінецкі раён: Чырвоны сшытак. Прырода і ахоўваемыя тэрыторыі” (Мн., 2004), творы Васіля Туміловіча “Нарысы дацёржкі манет”, “Тапаніміка Кажан-Гарадка і яго зямель” (2001), “3 фальклорных крыніц Кажан-Гарадка” (2003), а таксама Сцяпана Нефідовіча і іншых аўтараў. Яны актыўна друкуюцца ў “Лунінецкім сшытку”, што рыхтуе Вадзім Жылко з 2002 г. Звяртае ўвагу яшчэ той фактар, што многія кнігі беларускіх аўтараў прысвечаны не толькі раёнам, гарадам, але і асобным вёскам.

З пачатку сучаснага адраджэння створана нямала цудоўнай літаратуры, якая працуе на развіццё нацыянальнай свядомасці. Гэта, найперш, шматлікія энцыклапедычныя і мастацка-літаратурныя выданні, першыя дапаможнікі ў вывучэнні гісторыі народа, напісаныя лепшымі яго прадстаўнікамі, розныя серыі, накшталт, “Беларуская народная творчасць” (каля паўсотні тамоў), 145-томнае выданне гісторыка-дакументальнай хронікі гарадоў і раёнаў Беларусі “Памяць” і г. д. Падобнага не мае ні адна краіна ў свеце. Але нам і гэтага недастаткова. Мы даволі адсталі ад іншых у нацыянальна-культурным развіцці, выхаванні нацыянальнай свядомасці.

І ўсё-такі адчуваецца неадпаведнасць паміж узроўнем навукі пра краязнаўства, яе сучасным патэнцыялам, нават на раённым узроўні, і практыкай яе прымянення ў адукацыйных установах, запатрабаваўнасцю грамадствам. Наспела неабходнасць у поўнай меры выкарыстаць назпашаны скарб у асветніцкай дзейнасці. **Фармаванне грамадзянскай супольнасці праз далучэнне вучнёўскіх, студэнцкіх і настаўніцкіх калектываў да краязнаўчай працы** — так можна сфармуляваць мэту праекта, вылучаемага грамадскім рухам. Асноўныя яго задачы:

¹ Некаторыя выданні выдавецкай ініцыятывы “Сумежжа”: “Шыпшына” (Рэгіянальная культурніцка-экалагічная газета. Браслаў, Глыбокае, Міёры, Паставы, Шаркоўшчына, Мядзел, Астравец), “Нашы карані” (Ілюстраваны часопіс краязнаўцаў Паазер’я. Паставы), Шушкевіч У. “Падарожжа вакол Лепельскага возера” (Лепель), Тызенгаўз Р. “Крэда служачага”, Пракаповіч І. “Адукуль паходзяць назвы” (усе ў 2000 г.). Гарбуль А. “Скарбы сівых валуноў” (2002), “Каталог матэрыялаў аб жыцці і дзейнасці Станіслава Нарбута” (2003), Гіль М. “Былыя сядзібы і паркі Паазер’я” (Паставы), “Святы Казімір у Паазер’і: 400 гадоў каталіцызму ў Лепельскім краі” (Белы А., Зямчонак І., Ульскі Л., Явід В. Лепель), Пракаповіч І. “Насельніцтва Пастаўскага краю”, Пракаповіч І., Вансавіч А., Заяц І. “Манькавічы”, Зямчонак І. “Данілавічы”, “Лучай”, “Ваколіцы Парыжа”, Драўніцкі Я. “Мая Віленшчына” (усе 2004 г.) і інш.

- прыцягненне шырокай грамадскасці, асабліва вучнёўскай, студэнцкай, настаўніцкай да вывучэння свайго краю не толькі праз хроніку “Памяць”, але і праз практычны збор новых матэрыялаў, удакладненне іх;
- арганізацыя творчых студэнцкіх групаў і настаўніцкіх калектываў па складанні для кожнага раёна і горада Беларусі (а то і вёскі ў кантэксце гісторыі краіны) праграмы інтэграванага курса па краязнаўству (тыпу “Валожыншчыназнаўства”, “Мінсказнаўства”, “Оршазнаўства”, “Аршаншчыназнаўства”), выпрацоўцы актыўнай метадыкі, выпуску адпаведных дапаможнікаў;
- правядзенне краязнаўчых семінараў і канферэнцый;
- выхаванне любові да малой радзімы, клопату за яе лёс, выхаванне патрыёта і грамадзяніна, актыўнага супольніка.

Нельга сказаць, што гэта нешта зусім новае. У недалёкай гісторыі ўтварэння БССР і нядаўняга станаўлення суверэннай Рэспублікі Беларусь функцыянавалі розныя курсы “Беларусазнаўства” як у сярэдніх навучальных установах, так і ў вышэйшай школе. Вывучэнне спецыяльнага накірунку ў краязнаўстве можна лічыць працягам і новым праярытэтным вітком у нацыянальна-патрыятычным выхаванні.

“Асаблівае месца ўдзяляецца краязнаўча-патрыятычнаму выхаванню, якое стане арганічнаю часткай сістэмы выхаваўчай працы, — дэкларуецца ў выступленні начальніка Мінскага гарадскога ўпраўлення адукацыі, дзе распавядаецца аб Праграме развіцця адукацыі горада Мінска да 2010 г. — Асновай для гэтага стане развіццё ў школьнікаў нацыянальнай самасвядомасці, прыцягненне дзяцей да нацыянальнай культуры, увядзенне факультатывага курса «Мінскаведение», стварэнне краязнаўчых і этнаграфічных музеяў”. Цудоўна. У тым жа нумары (1, 2004 г.) выдання “Столічнае образование: научно-методический журнал” пададзены на рускай мове матэрыялы па ўвядзенні курса “Мінскаведение” ў пачатковай і сярэдняй школах, распрацаваныя педагогамі-навукоўцамі сталічнага інстытута адукацыі. Вось вам і лыжка дзёгцю ў бочцы мёду. Ці як яшчэ кажуць — прыехалі. І гэта заклікаюць педагогі — развіваць нацыянальную самасвядомасць, “фармаваць асобу грамадзяніна і патрыёта, які беражліва адносіцца да каштоўнасцей свайго Айчыны” на ..расейскай мове!? Нягледзячы нават на тое, што, напрыклад, рэкамендуемая літаратура прадстаўлена на роднай мове, у праграме 5–6 класаў толькі адна пазіцыя па-руску.

Рэкамендуецца ў першым класе праводзіць заняткі 1–2 разы на месяц. Прадугледжваецца вывучэнне гісторыі Мінска ў 5–10 класах па 9 гадзін, пажадана канцэнтравана ў адным паўгоддзі (або сінхронна ў адпаведнасці з курсам роднай гісторыі).

Як сведчыць айчыны і сусветны досвед, менавіта патрыятычна-краязнаўчы накірунак у адукацыі і выхаванні з’яўляецца праярытэтным для станаўлення асобы, грамадзяніна, патрыёта, што ў гранчатковым выніку прыводзіла народ, нацыю да прыняцця якасных зменаў у жыцці, а названыя групы сумесна з асноўнымі

працоўнымі масамі былі самымі рашучымі, свядомымі і актыўнымі ў эвалюцыйных працэсах грамадства.

Не малы досвед краязнаўчай працы назапашаны ў Беларускім дзяржаўным педагагічным універсітэце імя Максіма Танка. Факультэт народнай культуры быў створаны ў ім у самы размах новай адрэагэнтскай пары, у 1994 г., на аснове кафедры этналогіі і фальклорыстыкі, мастацкай і педагагічнай адукацыі, фізкультурна-масавай і аздараўленчай працы. Беларусазнаўчым накірункам дзейнасці асабліва вылучаецца першая, што рыхтуе спецыялістаў сусветнай і айчынай культуры, кіраўнікоў фальклорных калектываў. Калі раней будучых фальклорыстаў рыхтавалі філфакі, дзе вусная народная творчасць вывучалася толькі адзін семестр, то цяпер гэтая функцыя ў большай ступені ўпэўнена пераходзіць менавіта да згаданай кафедры, дзе разнастайныя дысцыпліны фальклорнага цыкла вывучаюцца на працягу пяці гадоў, у тым ліку краязнаўства, музейнага і інш. За невялікі перыяд склаўся творчы педагагічны калектыў і сістэма працы са студэнцкай моладдзю, якая прадстаўляе ўсе рэгіёны Беларусі, па актывізацыі будучых настаўнікаў у зборы і сістэматызацыі краязнаўчага матэрыялу свайго раёна, горада. Вызначым асноўныя этапы творчай працы без падрабязнай дэталізацыі і варыятыўнасці выканання.

На першых-трэціх курсах ідзе набыццё агульных ведаў па краязнаўству і сумежнаму цыклу дысцыплінаў, напісанне рэфератаў, збор матэрыялу, асабліва на фальклорна-этаграфічнай і музейнай практыках. Наступны этап (4 курс) — напісанне курсавой працы па краязнаўчай тэматыцы, затым (5 курс) — па метадыцы выкладання культуралагічных дысцыплінаў ці кіравання фальклорным калектывам, магчымае апрабаванне яе на педагагічных практыках і практыках у фальклорных калектывах. Апошняе ў ВНУ — гэта аб’яўленне і сістэматызацыя матэрыялу па стварэнні дыпломнага праекта, тыпу “Валожыншчыназнаўства”, а практычнае апрабаванне яго лепш праводзіць на новым месцы працы, дзе адбываецца папаўненне матэрыялу, карэкціроўка праграмы, укараненне ў адукацыйны працэс. На факультэце народнай культуры сабраны не малы архіў студэнцкіх прац па краязнаўству. Сёлета там жа паспяхова прайшла Рэспубліканская навукова-метадычная канферэнцыя “Краязнаўчая адукацыя і грамадзянскае выхаванне”.

Канферэнцыі і семінары з падобнай тэматыкай былі праведзены ўжо сёлета ТБШ з лунінецкімі, валожынскімі, мінскімі (раён) настаўнікамі і краязнаўцамі Мінскай вобласці, надрукаваны асобнымі выданнямі матэрыялы інтэграваных курсаў “Валожыншчыназнаўства”, “Стаўбцоўшчыназнаўства”, “Лельчышчыназнаўства” (Убарцка-Палескае краязнаўства), “Лунінецчыназнаўства”, падрыхтаваны да выдання шэраг іншых. Новы накірунак у краязнаўстве на нашых вачах спараджае вялікі шэраг неалагізмаў, нявывучаных “неакраегізмаў”.

Развіццё нефармальнага і школьнага краязнаўства ў новай якасці несумненна павысіць навучальны патэнцыял сучаснай адукацыі і асветы ў цэлым, плённа паслужыць мэтам грамадзянскага выхавання. Заклікаем усіх неаб’якавых людзей, асабліва прадстаўнікоў асветы, далучыцца да краязнаўчага руху.